

PÄÄKIRJOITUS

KOULUTUS TOIMIJUUDEN VAHVISTAJANA

TOIMIJAN JA SOSIAALISTEN rakenteiden suhde on sosiologian ikuisuuskyseminen. Kuten Anthony Giddens strukturaatio-teoriassaan esittää, toimijuus on yhteiskunnallisten rakenteiden rajoittamaa mutta myös rakenteita hyväksi käyttävää. Kysymys on paljolti siitä, miten yksilö pystyy hyödyntämään vallitsevia käytäntöjä ja hallussaan olevia resursseja.

AJATUS TOIMIJUUDESTA kumpuaa 'valistuksen projektista', joka tähdensi järjenkäyttöä, tieteellistä tietoa ja auktoriteettien kyseenalaistamista tienä kahlitsevista traditioista vapautumiseen ja oman elämän hallintaan. Toimijuuden näkökulmasta koulutuksella on kaksoisluonne yhtäältä yksilöitä olemassa oleviin oloihin sopeuttajana ja vallitsevia oloja säilyttävänä ja toisaalta toimijan ympäristöä koskevan tiedon lisääjänä toimintamahdollisuuksia ja vaihtoehtoja avaavana. Koulutus on keskeinen instituutio maailman nimeämisessä ja vallitsevan todellisuuden luonnollistamisessa. Kasvat sukupolvet eivät valitse olosuhteita, joihin he syntyvästään lähtien oppivat sopeutumaan. Eivätkä he myöskään valitse omia uskomuksiaan, mutta tietoa hankkimalla uskomukset muuttuvat.

Toimimalla "toisin" koettelemme toimijuuttamme ja samalla voimme luoda uusia käytäntöjä. Toimijuuden vahvistaminen tarkoittaaakin käytännössä usein, että hylkäämme ajatteluamme kahlitsevat itsensänselvyydet ja kyseenalaistamme toimintaamme kanavoivat totuudet. Tässä katsannossa toimijuuden

vahvistaminen on yksilöiden ja ryhmien autonomisuuden ruokkimista. Kasvatustieteiden piirissä emansipaatiolla on pitkä traditio. Käsitteet ja näkökulmat uudistuvat, mutta ajatus toisin tekemisen, vastarintapotentiaalain ja vapautumisen kasvattamisesta on säilynyt. Globaalia taloutta koskevan päätöksenteon karkaaminen demokraattisen kontrollin ulottumattomiin on toimijuuden vahvistamiseen ja valtuttamiseen sitoutuneille koulukunnille iso haaste. Millaisin opein puolustetaan kansalaisten autonomiaa ja vaikutusmahdollisuuksia yhä vaikeammin ymmärrettävässä sosiaalisessa todellisuudessa?

TÄSSÄ TEEMANUMEROSSA toimijuudesta kirjoittaa joukko Helsingin, Itä-Suomen, Jyväskylän ja Tampereen yliopiston tutkijoita. Se on hyvä kattaus kasvatustieteilijöiden harjoittamasta toimijuuden tutkimuksesta Suomessa. Kuten Anneli Eteläpelto kollegoineen analysoi, eri tutkimustraditiot tulkitsevat toimijuutta eri tavoin ja korostavat eri näkökohtia toimijuuden vahvistamisessa. Sosiaalisen ja yksilöllisen keskinäisen suhteen analysointi ja määrittely on kaikissa lähestymistavoissa teoreettisen analyysin ydintä. Yhteistä kaikille on kuitenkin ajatus toimijuudesta jonakin arvokkaana ja edistämisen arvoisena asiana. Lähtökodassa heijastuu ihmistieteiden sitoutuminen ihmisen autonomian lisäämiseen. Se on analoginen lääketieteen olemukseen sisältyvälle ajatukselle lääketieteen tehtävästä: sairauksien parantaminen ja terveyden edistäminen.

KOULUTUS ON SIKÄLI YKSILÖKESKEISTÄ TOIMINTAA, ETTÄ MENESTYSTÄ MITATAAN YKSILÖN SUORIUTUMISEN KAUTTA.

MARJATTA VANHALAKKA-RUOHO tähdentää, että opinto- ja uraohjauksen onnistumiseen vaikuttaa olennaisesti, kuinka hyvin siinä onnistutaan ottamaan huomioon – ei vain yksilön nykyhetken tilanne vaan – koko elämänsä näkökulma. Yksilön autonomista toimijuutta koetellaan erityisesti elämän muutos- ja siirtymävaiheissa, kun toimintaympäristöt, rutiinit ja totunnaiset roolit alkavat muuntua toisiksi. Kirjoittaja laajentaa näkökulmaa yhteiskunnalliseksi tärkeällä kannanotolla: ”Työn loppuminen saatetaan kokea pienenä kuolemana, ja pitkälliseen työttömyyteen voi liittyä syvään juurtuneita sosiaalisen ei-olemisen ja osattomuuden kokemuksia. Elämän- ja työuraohjauksessa tulisi olla herkkyyttä kohdata ja kuunnella ja mahdollisesti purkaa tällaisia toimijuuden tunteja sekä luoda uusia merkityksellisiä näkymiä. Tämä ei onnistune, elleivät työstä ja kohtuullisen elannon mahdollisuuksista käytävä yhteiskunnallinen keskustelu ja päätöksenteko monipuolistu.”

Hannele Kerosuon etnografinen tutkimus kuvaa muutostoisimijuuden syntyä ja toteutumista kehittämissä hankkeissa. Muutostoisimijuus kehittyy oppimisen kautta toimijoiden yhteisen ponnistuksen tuloksena. Tutkimus osoittaa, että muutostoisimijuuden syntyminen ei välttämättä edellytä suunniteltua interventiota. Se voi syntyä spontaanisti kehittämissä hankkeissa, kunhan vain toimelias ja asiaansa sitoutunut joukko toimialansa tuntevia henkilöitä ryhtyy ratkaisemaan ristiriitaa, häiriötä tai ongelmaa yli tavanomaisten työrooliensa.

Tuula Heiskanen ja Riitta Lavikka kuvaavat yhden ihmisen tapaustutkimuksella, miten teollisen työn globaalit uudelleenjärjestelyt vaikuttavat yksilöiden elämänehtoihin ja kohtaloihin. Pääluottamusmies

Aliisan tarinassa näkyvät toimijuuden edellytysten ja rajoitusten muutokset. Erityisenä huomiona ovat yksilöllisen ja kollektiivisen toimijuuden resurssit. Artikkelin kuvaus toimijuudesta on hyvin konkreettinen, käsin kosteltava. Sitä ei ole kontekstista irrallisena ilmiönä. Artikkelin herättää myös pohtimaan ammattiyhdistysliikkeen tulevaisuutta aikana, jolloin monikansallisille yrityksille valmistellaan yhä suurempia toimintavapauksia suhteessa demokraattiseen päätöksentekoon ja yhteisesti sovittuun lainsäädäntöön. Vapauden edistämisen nimissä luodaan mekanismeja, jotka uhkaavat kansalaisten ja valtioiden demokraattisia vaikutusmahdollisuuksia.

KOULUTUS ON sikäli yksilökeskeistä toimintaa, että menestystä mitataan yksilön suoriutumisen kautta. Opintosuoritukset, arvosanat ja tutkinnot ovat yksilökohtaisia. Ne ovat samalla osa mekanismeja, jonka välityksellä yksilöt ohjautuvat keskinäiseen kilpailuun työstä ja asemista. Tässä katsannossa koulutuksen rooli toimijuuden vahvistajana näyttäytyy yksilöiden varustamisena kilpailemaan toisiaan vastaan. Varustelukilpailulla tavoitellaan yksilökohtaista hyvää, mutta tullaan samalla aiheuttaneeksi seurauksia, jotka ovat kollektiivisesti epätoivottavia, jopa tuhoisia. Kiihtyvän maailmanlaajuisen kilpailun oloissa kaivattaisiin enemmän kollektiivisen toimijuuden vahvistamista. Se on iso kysymys koulutusinstituutiolle, jonka odotetaan yhtäältä käsittelevän kustannustehokkaasti masoja ja toisaalta tuottavan omasta menestyksestään kiinnostuneita huippuyksilöitä.

Heikki Silvennoinen